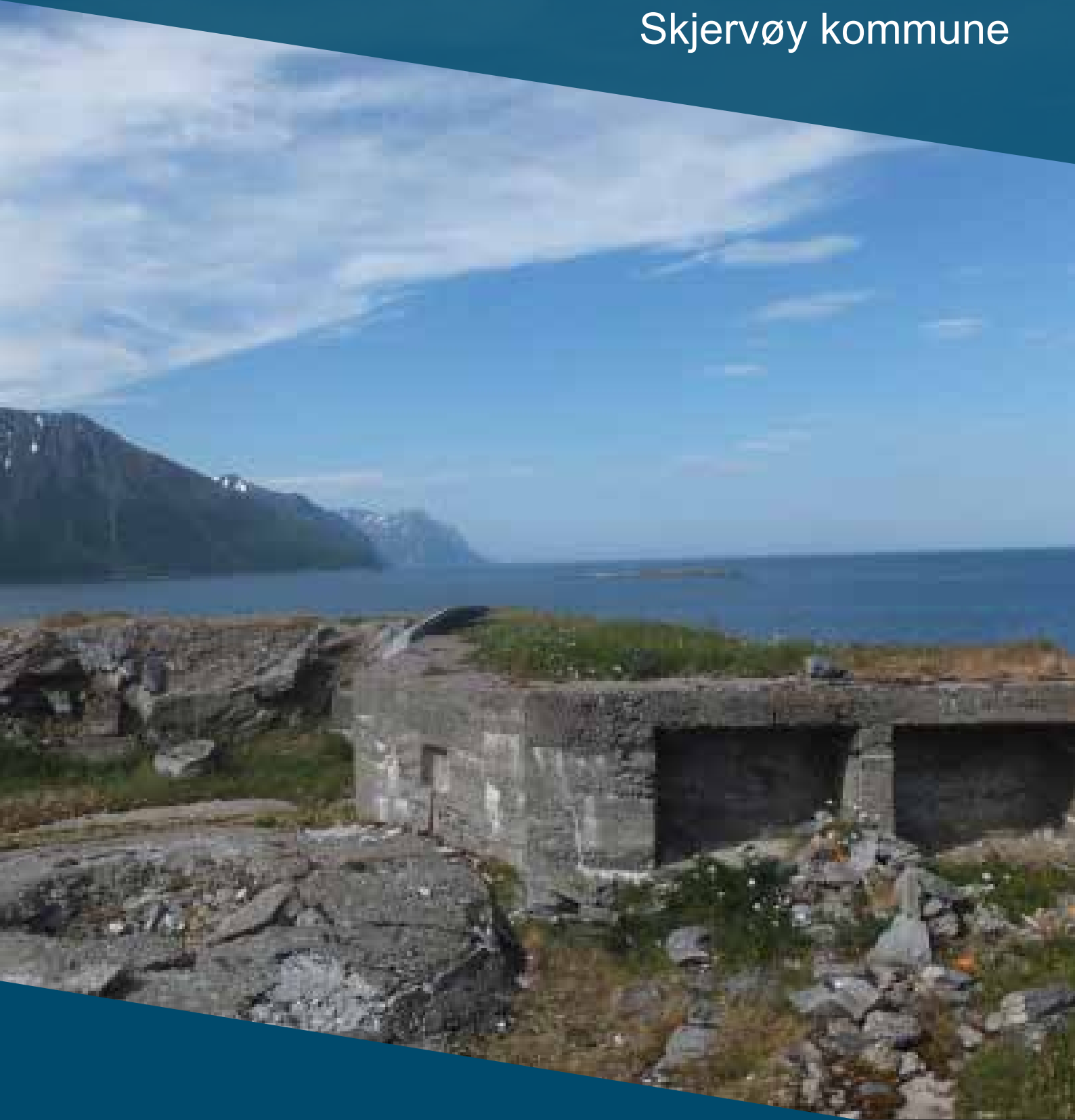

SLUTTRAPPORT

KiK
Skjervøy kommune

NORDTROMS
MUSEUM

MAI 2017

SAMMENDRAG

Bakgrunn

I 2014 vedtok Skjervøy kommune deltakelse i prosjektet "Kunnskapsløft i kulturminnevernet" (KiK) med formål å utvikle et temakart over krigsminner i kommunen.

Prosjektet har vært gjennomført i samarbeid med Nord-Troms museum som har hatt det faglige ansvaret i gjennomføringen, mens Skjervøy kommune har bistått administrativt, i gjennomføringen av vandreturer og i plotting av krigsminner på kystfortet på Engnes.

På bakgrunn av initielle undersøkelser og tilbakemeldinger fra partene ble det bestemt at prosjektet skulle fokusere på en detaljregistrering av krigsminnene på selve Skjervøy da disse ligger i et område som er flittig brukt av lokalbefolkningen, og både kommunen, reiselivet, skoleverket og lokalbefolkningen savnet informasjon om. Et annet viktig krigsminne som skal prioriteres er Rotvåghula på Arnøya. Det ble planlagt to befaringssturer til Rotvåghula på Arnøya som begge måtte avlyses, den ene grunnet værforhold og den andre grunnet sykdom. Hula er tatt med i kommunens arealplan som hensynssone c, men en registrering av lokaliteten med fotografier må gjennomføres i 2017.

Til tross for manglende fysisk registrering ansees krigsminnet som så viktig at den historiske bakgrunnen er tatt med i rapporten og krigsminnet er vurdert sammen med krigsminnene på Skjervøya.

Metode

Det ble gjennomført fysiske registreringer av krigsminner i prosjektet, og følgende arkiv ble konsultert; Bunde-sarkivet, Nord-Troms museums kulturhistoriske arkiv (2. verdenskrig), Nord-Troms museums fotoarkiv og Anders Ole Hauglids privatarkiv, for øyeblikket oppbevart ved Nord-Troms museum. I tillegg sendte Michael Stokke ved Narvik krigsmuseum over viktig informasjon omkring krigsfangene på Skjervøy.

Lokal informant Kåre Olsen skal også ha en særskilt takk for informasjon han bidro med inn i prosjektet. Lokalhistorisk litteratur har også blitt konsultert for informasjon om krigshistorien på Skjervøy.

Feltarbeidet ble gjennomført barmarkssesongen 2014 og 2015. Feltarbeidet ble gjennomført av ansatte ved Nord-Troms museum sammen med informant Kåre

Olsen og teknisk etat ved Skjervøy kommune. Det ble benyttet GPS for innmålinger av krigsminnene og alle krigsminnene ble fotografert.

Resultat

I arbeidet med kommunens arealplan i 2015 ble krigsminnene på Skjervøy samt Rotvåghula på Arnøy lagt inn som hensynssone c. Kommunens planlegger har også fått tilsendt shapefiler som skal overføres kommunens kartsystem for opprettelse av et temakart over registrerte krigsminner. Alle registrerte krigsminner legges inn i www.kulturminnesok.no. Et arkiv bestående av digitale fotografier, rapporter og digitale kart vil oppbevares både ved Skjervøy kommune og ved NTRM.

Formidling av prosjektet

Prosjektet ble formidlet gjennom faste innslag i regionalavisa Framtid i Nord i tidsrommet juni - oktober 2014, hvor leserne fikk presentert et krigsminne, et arkivstykke og et historisk fotografi fra krigen hver lørdag. Innslaget ble svært godt mottatt og førte til mange innspill både med hensyn til krigsminnenes betydning for lokalhistorien generelt, og informasjon om lokaliteter og enkelte krigsminner historisk konkret. Det ble avholdt en vandretur til Engnes med lokalbefolkningen for å formidle krigsminnene samt åpne opp for en dialog omkring krigsminnenes betydning. Turen hadde godt over 30 deltakere og må beskrives som en suksess hvor det kom mange fine innspill til prosjektet. Det ble også holdt foredrag om krigsminnene ved Nord-Troms museums hovedlokaler i Nordreisa kommune.

Sluttrapport

Denne rapporten har som formål å gi en oversikt over registrerte krigsminnelokaliteter og deres betydning i en lokal, regional og internasjonal kontekst. Det har blitt vektlagt at rapporten gir en god bakgrunnsforståelse for krigsminnets funksjon og historie og at rapporten skal være tilgjengelig for alle for fremtidig bruk i blant annet skoleverket og reiselivet, i tillegg til å være et viktig verktøy for kommunens arealplanleggere.

I Appendiks 1 foreligger en helhetlig oversikt over alle krigsminner som er registrert i forbindelse med prosjektet. Krigsminnenes identitetsnummer (KOM1941/ lokalitetsnummer/enkeltminnenummer) hører sammen med tilsvarende identitetsnummer i prosjektets fotoarkiv og digitale kart. I Appendiks 2 foreligger kartutskrifter.

Avvik

I 2015 ble fire fotografier merket "Skjervö" lagt ut for salg på ebay. Fotografiene er tatt av en ukjent tysk soldat, og blant bildene var dette fotografiet tatt i Fiskenes-området. Da byggingen av kystfortene på Skjervøy ble igangsatt, var det rundt 700 soldater på Skjervøy, mot en lokalbefolkning på omlag 450 ved krigens utbrudd. Foto: Privat

Opprinnelig skulle prosjektet gjennomføres i samarbeid med Nord-Troms plankontor, et regionalt felles plankontor. Plankontoret ble vedtatt nedlagt i prosjektperioden og ansvaret for temakart er nå overført kommunal arealplanlegger.

Atlanterhavsvollen og skjervøy

Allerede fra invasjonen av Norge den 09. april 1940 ble en befestning av kystområdene og utbygning av kystartilleriet i Norge prioritert. I 1941 beordret Adolf Hitler bygging av Atlanterhavsvollen, et 2.685km langt forsvarsverk som strakk seg fra Frankrike via Belgia, Nederland og Danmark, videre nordover langs kysten gjennom Norge. Forsvarslinja besto av flere hundre kystbatteri (kystfort) som skulle stoppe en eventuell alliert invasjon, og et viktig ledd i denne linja var "Festung Norwegen". På det meste fantes det over 300 kystbatterier i Norge.

Årsaken til den tyske okkupasjonsmaktens sterke tilstedeværelse på Skjervøy var bestemmelsen om at hovedkvarteret til Artilleriegruppe Nordreisa (HKAA 1/972) under kommandant Major Böttner skulle legges til øya, samt anleggelsen av kystbatteriet HKB 33/971 Kaagsund på Engnes på Skjervøys

nordspiss og HKB 2/972 på Fiskenes. Under denne artillerigruppen lå også kystfortet på Fallvika i Nordreisa (HKB 3/972). Til sammen skulle disse tre kystfortene overvåke og beskytte skipsleia og innseilinga til Reisafjorden og Kvænangsfjorden. Okkupasjonsmakten kom til Skjervøy i mai 1942 i forbindelse med Hitlers utvidete planer for "Festung Norwegen" og krigsminnene på Skjervøy kan relateres til denne virksomheten.

Til høyre: Oversikt over beliggenheten til kystfortene i Nord-Troms.

Brakkeleiren på fiskenes

Da tyskerne ankom Skjervøy i mai 1942, beslagla de bolighus på Fiskenes og tvangsforflyttet de som bodde der. Det ble også midlertidig lagt beslag i blant annet ungdomshuset, deler av prestegården og deler av Dreyergården før brakkeleiren på Fiskenes ble bygget.

Brakkeleiren bestod både av boligbrakker, administrasjonsbygninger/kontorer, messe, sanitetsbygninger og verksted, men svært lite er bevart i dag grunnet nyere tids bolighus. Det har ikke lyktes i å finne kart som gir oversikt over de ulike bygningene som stod på Fiskenes, men et fotografi fra 1943. gir et inntrykk av omfanget på leiren.

Det eneste sporet etter brakkeleiren på Fiskeneset er denne trappen som står mellom to bolighus i Fiskenesveien .

Foto: NTRMF41-00064

HKB 2/972 Skjervøy

HKB 2/972 var ett av kystbatteriene som skulle bevokte innseilinga til Reisafjorden og var plassert tett ved brakkeleiren på Fiskenes, i tillegg til stillinger på Engneshøgda/Fiskenesfjellet over brakkeleiren.

Batteriet ble erklært kampklar i juni 1941 og var utrustet med fire 10.5cm K331 (f) kanoner med en rekkevidde på 12000m. En normal kanonbesetning til en 10,5cm kanon skulle ha to offiserer, 13 under-offiserer og 52 mannskap.

I tillegg er det i tyske arkiv registrert at i batteriets skyts inngikk en Renault Ft-17 (Ltd. tank) som var plassert i fjæra. Denne skal ha stått i området også lenge etter krigen før den ble fjernet. Seks dekningsrom med løpeganger for mannskap og en brakke er også oppgitt å tilhøre batteriet. Batteriet ble omplassert i forbindelse med tyskernes tilbaketrekninger i april 1945.

Som brakkeleiren på Fiskenes, er de aller fleste spor etter batteriet fjernet i dag på grunn av bolig- og industribygging i området. En sprengt bunkers, trolig en av de overnevnte dekningsrommene for mannskap ble registrert på Fiskenes. Denne har blitt sprengt under tyskernes tilbaketrekning og fremstår som en rektangulær grop fylt med betongblokker og armert

jern. Sterk gjengroing i området gjør det svært vanskelig å bestemt anslå utstrekningen på krigsminnet.

Situasjonen er noe bedre på den lyngbevokste Engneshøgda/Fiskenesfjellet, selv om bjørkeskog og kratt gjør at krigsminnene raskt gror igjen. Her ble det registrert dekningsrom og skytterstillinger.

Dekningsrommene er grovt utformede og fremstår som nedgravninger i bakken med oppkastede stein- og jordvoller rundt. Noen av disse, som dekningsrom 004-002 er mer forseggjort enn andre, men ingen av disse ville kunne stå imot flyangrep om disse skulle inntreffe. Disse dekningsrommene har trolig vært av det tyskerne kalte "feldmassige Anlage", det vil si bygget av lokalt tilgjengelig materiale og istand til å stå i mot maskingeværild og lettere skyts.

I tilknytning til dekningsrommene, ble det registrert løpegraver og maskingeværstillinger. En av disse er sannsynligvis restene etter en luftvernstilling i betong, men denne har blitt sprengt og ødelagt under tyskernes tilbaketrekning i april 1945. Disse stillingene var trolig ment bemannet ved mulige angrep og ville neppe vært bemannet hele døgnet. De færreste kystbatteriene hadde et stort nok mannskap til å dekke alle behovene, og mannskapet måtte som oftest trenes i alle oppgavene som skulle gjøres på batteriet.

Gjengroing og tyskernes egne ødeleggelser under tilbaketrekningen i april 1945 har medført at det som er bevart av krigsminner på Fiskenes er dårlig bevart og har liten formidlingsverdi.

Noen av dekningsrommene er mer forseggjorte enn andre, som dekningsrom 004-002 på Engneshøgda. Gjengroing representerer fortsatt et problem og minsker opplevelsesverdien av krigsminnet.

Verdivurdering av KOM1941-003 Fiskenes, KOM1941-004 Engneshøgda og KOM1941-005 Fiskenesfjell:

Særlig en av skytterstillingene gir spesielt god utsikt over bebyggelsen på Skjervøy og kan ha spilt en sentral rolle i overvåkningen av befolkningen på Skjervøy. Denne stillingen vil kunne danne grunnlag for en formidling av Skjervøys arkitekturhistorie og krigshistorie gjennom for eksempel skilting med kart og historiske bilder. Langs stien som fører til denne stillingen passerer man også dekningsrom som fungerer som eksempler på denne typen "enkle" dekningsrom. Dersom vegetasjonen fjernes fra ett disse dekningsrommene, vil man kunne formidle denne typen krigsminner. Utover dette har, grunnet ødeleggelsene ved tyskernes tilbaketrekninger og senere utbyggingsaktivitet, krigsminnemiljøet begrenset verdi.

Fra skytterstillingen på Fiskenesfjell (KOM1941-005-003) har man utsikt over hele bebyggelsen på Skjervøy. Herfra vil man, i tillegg til krigshistorie, kunne formidle Skjervøys historie i et langtidsperspektiv.

Restene etter en mulig luftvernstilling på Fiskenesfjell (KOM1941-005-001).

Krigsfanger på skjervøy

Et av de mørkeste, men også viktigste, kapitlene fra krigens historie omhandler krigsfangene og deres skjebne. "Russefanger" er et kjent begrep for mange, og viser til de sovjetiske krigsfangene som ble transportert til Norge, og særlig Nord-Norge. Fra 1941 til 1945 mistet omlag 13700 sovjetiske krigsfanger livet i Norge, de aller fleste i Nord-Norge. Krigsfangene var det største tapet av menneskeliv på norsk jord under krigen.

Det er usikkert hvor mange krigsfanger som kom til Norge i tidsrommet 1941-1945, men historikerne anslår et sted mellom 90 000 og 100 000. De aller fleste av disse var militære, tatt til fange under kampene på østfronten.

Fangene ble ført til hovedfangeleire kalt "Stalag". For Nord-Troms lå hovedleiren i Alta, Stalag 330. Her ble de gitt fangenumre og informasjon om fangenes navn, alder, fødested og yrker ble registrert. Deretter ble fangene sendt videre til mindre leire, deriblant fangeleiren på Skjervøy.

Antallet fanger på Skjervøy har variert noe i løpet av krigen. I tyske arkiver varierer antallet mellom 48 og 75. Fangene ble satt i arbeid med å bygge kystbatteriene og veien ut til Engnes. Også nordmenn var tvangsutskrevet til å arbeide, men de arbeidet aldri sammen med krigsfangene, men ble holdt helt separat. Når de var i arbeid ute på kystbatteriet på Engnes, måtte fangene gå ut til nordspissen av Skjervøy om morgenen og tilbake igjen om kvelden.

Med den intensive byggevirkksomheten kystbatteriene og veien til Engnes medførte, hadde Skjervøy et stort behov for ekstra arbeidskraft og det ble opprettet en fangeleir for sovjetiske krigsfanger bak dagens idrettsplass og fotballbane. Svært lite av fangeleiren er bevart grunnet anleggelse av vei og transformatorstasjon i området etter 2. verdenskrig, men man kan fremdeles se deler av ei tuft når vegetasjonen er lav.

Gjennom fotografier og skriftlige kilder er det mulig å skaffe til veie mye informasjon om kulturminner som ikke nødvendigvis er veldig synlige i terrenget. På fotografiet over ser vi fangeleiren slik den så ut i 1943. Fangene levde under ekstreme forhold, med små rasjoner og i uisolerte finérhytter. Det er tuftene etter en av disse hyttene man kan se i dag. I bakgrunnen kan man skimte vaktårnet. Foto: NTRM

Vitner har fortalt om krigsfangenes forhold i intervjuer gjennomført av elever ved Skjervøy ungdomsskole i 1980;

“Krigsfangene måtte hjelpe til på kaia når det ble losset ammunisjon. De måtte også gå til Skattøra for å hente sand til festningsverkene. Fangene hadde det dårlig, de frøs og hadde lite mat. Vi pleide å samle inn mat til dem. Da fisket kom i gang igjen fikk de fisk som de kokte i store fat. De fikk det etterhvert ganske bra, men de fikk ganske hardhendt behandling.”

Bjarne Steffensen, Skjervøy

“En gang forsyningsbåten kom fra Sørkjosen til dampskipskaia på Skjervøy losset de en del grønnsaker, deriblant gulrøtter. Da de var ferdig med lossingen og fangene kom på land på kaia, så var det som så litt mistenkelig ut og han ble da undersøkt. Han hadde stukket på seg en del grønnsaker, og den vakthavende tok da en stakk og banket den karen så han lå helt stille på kaia. Vi var mange som stod og så på, men vi kunne jo ingenting gjøre”.

Odd Pedersen, Skjervøy

Vitner skildrer også fluktforsøk blant fangene;

“Det var en kveld om høsten. Jeg hørte noen som ruslet i potetlandet. Det var en russefange som var på flukt. Han fikk mat og vi fortalte ham hvordan han skulle rømme. Han skulle gå til Skattøra og stjele en båd der og komme seg over til Kågen og videre til fastlandet. Men han ble tatt og slått med et gevært over ansiktet. Han stod ute i leiren i flere dager. Senere ble han tatt til Nordreisa og henrettet der.”

Bjarne Steffensen, Skjervøy

“En episode foregikk sensommeren i 1943. Russerne var på tur hjem fra Engnes til leiren de hadde ovenfor den nåværende idrettsplassen. Vi var ute på Ramnesmyra og skar torv, vi satt og drakk ettermiddagskaffen og plutselig kom det en russer framom og spurte etter brød. Og det fikk han av det vi hadde igjen. Samtidig fortalte han oss at han var ment å rømme, men det ble han frarådd av oss, for det var allerede en som tidligere hadde rømt og blitt tatt, og han ble skutt. Dessuten vet jeg om to til som ble skutt av tyskerne, noen grunn kjenner jeg ikke til”.

Odd Pedersen, Skjervøy

Slike skildringer av krigsfangene, eller russefangenes, skjebner er det mange av i Nord-Troms, og det offisielle dødstallet blant krigsfangene som satt i fangeleiren på Skjervøy var relativt lavt sammenlignet med fangeleirene i Nordreisa og Storfjord.

Fluktforsøk

Det finnes en tysk rapport om et fluktforsøk ved fange Anton Tschigut. Tschigut rømte om natten den 10. september og ble tatt til fange den 12. september og overført sikkerhetstjenesten den 16. september 1942.

Det har ikke lyktes i å finne ytterligere opplysninger om hans skjebne.

Dødsfall i fangeleiren på Skjervøy

Nesten alle fangene hadde gjennomgått en standardisert fangeresgistrering innen de kom til Norge. I denne prosessen ble fangene tildelt fangenummer og et fangekort som inneholdt personalopplysninger, fingeravtrykk og i enkelte tilfeller, bilde. Ved ankomst til hovedfangeleire, ble fangene tildelt ID-brikker med fangenummeret på. Dette måtte fangene ha på seg til enhver tid.

Ved dødsfall ble halve ID-brikken gravlagt med fangen, mens den andre halvdelen ble sendt med fangekortet til Berlin. På fangekortene ble også dødstidspunkt og dødsårsak registrert.

Lenge trodde man at disse arkivene hadde gått tapt i flyangrep på Berlin mot slutten av krigen, men det viste seg at amerikanske soldater hadde funnet arkivet i Meinigen i 1945, hvor de hadde blitt flyttet av sikkerhetsårsaker så tidlig som i 1943. Arkivet hadde siden blitt overlatt den Røde Armé og i 2000 startet et enormt arbeide med å digitalisere fangekortene til alle de sovjetiske krigsfangene som døde i fangenskap under 2. verdenskrig. Arbeidet pågår fremdeles og en søkbar database er tilgjengelig på www.obd-memorial.ru.

Det er gjennom dette arkivet at vi får innblikk i offisielle dødsfall ved leiren, som er oppgitt til to personer; Alexej Kostin og Wasilij Gontsjarov.

Tyskerne var svært nøye på føring av sine arkiver, og dette tallet bekreftes av norske rapporter umiddelbart etter krigen, men man kan selvfølgelig ikke utelukke mørketall omkring dødsfall blant fangene på Skjervøy.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25

Personalkarte I: Personelle Angaben

Kriegsgefangenen-Stammlager

M.-Stammlager II B

Bezeichnung der Gefangenenkarte
Nr. 400663

M.-Stammlager II B

Name: Kostin Alexej
Geburtsdatum: 15.03.1915
Geburtsort: Konopankowa
Religion: Orthodox
Vorname des Vaters: Nikola
Familienname der Mutter: Wetrowa
Geburtsort: Konopankowa
Beruf: Soldat
Truppenteil: Infanterie Rgt.
Besondere Anmerkungen: Keine
Wohnort: Konopankowa
Ob gesund, krank, verwundet eingetragt: gesund

Des Kriegsgefangenen

Wohnort: Konopankowa

Ob gesund, krank, verwundet eingetragt: gesund

Wohnort: Konopankowa

Ob gesund, krank, verwundet eingetragt: gesund

Ob gesund, krank, verwundet eingetragt: gesund

18.06.43

Отец
Григорий Иванович
с Конопанкова

28.07.43
Kostin Alexej

geboren am 15.03.1915 in Konopankowa
gestorben am 18.06.1943 in Konopankowa

geboren am 15.03.1915 in Konopankowa

Fangekortet til Alexej Kostin, født 15. mars 1915 og død 18. juni 1943. Dødsårsaken er uklar, men det er opplyst at han døde i fangenskap og ble gravlagt 100m fra fangeleiren. Kostin ble tatt til fange i Kislovichi den 29. juli 1941 og ankom Skjervøy den 19.06.1942.

Es muss festgestellt werden, dass seit einiger Zeit diese klare Einstellung gegenüber den russ. Kgf. verwässert worden ist. Falsch verstandene Befehle und Urteile haben dazu geführt, in dem russ. Kgf. einen Menschen zu sehen, der Ansprüche stellen kann, vorsichtig und vornehm zu behandeln ist und dem niemand zu nahe treten darf. Hierdurch ist an manchen Stellen der Arbeitswille und die Arbeitsleistung der Kgf. gesunken; sie selbst sind teilweise dick, frech und faul geworden.

Diese Zustände sind unhaltbar und müssen sofort geändert werden.

I et tysk skriv som gikk ut til alle avdelingene, blir det rettet krass kritikk fordi man på bakgrunn av misforståelser har fått inntrykk av at man "ser et menneske i de russiske krigsfangene" og at arbeidseffektiviteten har sunket på grunn av dette. Dette ansees som "uholdbart og må øyeblikkelig endres". Mange øyevitner skildrer tyske soldater som snudde ryggen til når de kom med mat til fangene, men både for nordmenn og tyske soldater var det straffbart å hjelpe fangene på noen som helst måte. Dette ble blant annet offentliggjort gjennom plakater.

ADVARSEL

mot spionasje og forbindelse med sovjet-
russiske fanger.

1. Enhver forbindelse med personer tilhørende en fiendtlig makt er **spionasje** og straffes som sådan med døden.
2. Enhver forbindelse med sovjetrussiske fanger, ved tale, tegn eller et hvilket som helst forsøk på å gjøre seg forslåelig, **er forbudt**.
Spesielt er det forbudt for kvinner å omgås med fanger.
Enhver som overser disse advarsler, stilles for krigsrett.
3. Enhver som prøver å nærme seg en fange, eller oppholder seg i nærheten av en fangeleir, risikerer å bli beskutt.
4. Sympatitrykker av enhver art evenfor fienden eller fangene trekker de alvorligste følger med seg for hele befolkningen.

Vestfinnmark Politimesterembete
Hammerfest, 11. sept. 1941

Verdivurdering av KOM1941-001 Fangeleiren (Russeleiren og Russemyra):

Selv om det er få fysiske spor etter fangeleiren i dag, er historien til krigsfangene viktige å bevare og formidle. Det er allerede hengt opp noe informasjon i gapahuken som er satt opp rett ved siden av fangeleiren. Det er mulig å utbedre denne informasjonen og utvikle formidlingsopplegg for skoler og minimal tilrettelegging vil være nødvendig.

Engnesveien

Engnesveien er et yndet utfartsområde for Skjervøyværingerne både som turvei om sommeren og lysløype om vinteren. Deler av veien eksisterte allerede før krigen da det blant annet ble drevet torvuttak i området. Sporene etter dette kan fremdeles sees i form av en torvgamme som ligger ved Sivvannet. Da kystfortet ute på Engnes ble bygget, ble det imidlertid behov for en utbedret og forlenget veitrasé. Veien ble delvis bygget av tvangsutskrevne Skjervøyværinger og delvis av krigsfanger.

Verdivurdering: Veien bør bevares på lik linje med de andre krigsminnene og eventuelle behov for reparasjoner skal skje i samråd med kulturminnemyndighetene. Formidlingsverdi i forbindelse med fangehistorikk og tidligere bruk av utmarka.

Øverst til venstre: Engnesveien slik den fremstår i dag. Om vinteren går lysløypa langs store deler av veitraséen. Nederst til venstre: langs Engnesveien finnes det trolig flere slike kabelmarkører som denne, registrert ved Grønnvannet. Øverst til høyre: deler av den (sett inn km.) lange Engnesveien er oppbygd av flate heller som er sprengt ut fra omkringliggende berg. I midten til høyre: også bruhodene er bygget av flate steinheller som hentet ut lokalt. Bevaringen av disse er viktig for at krigsminnene skal fremstå som autentisk.

Nederst til høyre: i området finnes også kulturminner som ikke er tilknyttet krigen. Ved Torvhaugen ved Sivvannet ligger sporene etter en rektangulær torvgamme. Et av vitnene som forteller om krigsfangene, sier at han kom til dem mens de hadde kafferast under torvskjæring. Torvgammene ble brukt til tørking av torv til brensel. Etter tørking ble torva hentet med slede på vinterføre.

Kystbatteriet på Engnes (HKB 33/971 Kaagsund)

Kystbatteriet på Engnes, offisielt kjent som HKB 33/971 ble påbegynt i 1942, og erklært kampklart i januar 1945. Batteriet skulle beskytte innseilingen til Kvænangsfjorden og Reisafjorden og var utstyrt med seks kanoner med en rekkevidde på 17000 meter. Kystbatteriene var som regel oppsatt med fire kanoner som kunne avfyre 6-7 skudd i minuttet. Skuddtakten på en del av feltkanonene til hærens kystbatterier var nede i 1- 2 skudd i minuttet, og for å kompensere for dette ble antallet kanoner ved de viktigste batteriene økt fra fire til seks.

Kanonene som ble brukt på Engnes var alle erobrede franske feltkanoner fra første verdenskrig. Da batteriet ble omplassert i april 1945 i forbindelse med tilbaketrekkingen til Lyngen-linja, ble alt av krigsutstyr demontert og fjernet, men kanonbrønnene er fremdeles bevart.

Kanonbrønnene på Engnes var alle nedsprenget i grunnen og deretter støpt i betong. Kanonene ble montert på dreieskiver for å kunne følge sjømål, og i det ene hjørnet ble det støpt lagernisjer for ammunisjon. I nisjene ville det også, ved eventuelle angrep, være mulig for noen få soldater å søke dekning. Fire av de seks kanonstillingene på Engnes har slike lagernisjer, mens den sjettede trolig har hatt en annen form for ammunisjonslager tett ved.

Ved alle kanonstillingene ligger det dekningsrom tett ved kanonene som kunne nås gjennom løpegraver. Det er også gravd løpegraver som fører til nærforsvarsstillinger for maskingevær.

Denne kanonstillinga (019) har oppmurte valler rundt dreieskiven for kanonen og skiller seg dermed ut fra de øvrige kanonstillingene på Engnes som er delvis eller helt støpt i betong. I bakkant av stillingen, inntil berget, er det støpt telegrafinntak i betong hvor man fremdeles ser rester etter ledninger (se foto under).

Fire av kanonstillingene har nærlager for ammunisjon og dekningsrom for noen få av mannskapet støpt i betong i et hjørne av kanonstillingen som vist på foto over og under.

I tilknytning til kanonstillingene, ble det også gravd ut nærforsvarsstillinger for mannskap med maskingevær. Noen av disse har murte vegger, mens andre har rast sammen og er mindre synlige i dag.

Kanonstillingene på Engnes fra kartkilden www.norgebilder.no. er sirklet inn i sort. Mens de fire til nord og øst i bildet har nærlager for ammunisjon i betong, har de to til vest (venstre i bildet) tørrmurte valler rundt og nærlager ved siden av selve kanonstillingene.

Luftvern/flak

I tillegg til kanonstillingene, som i hovedsak var innrettet mot sjømål, ble det også lagt en luftvernstilling til Engnes, nærmere bestemt til neset hvor dagens fyrlykt står. Like bak ligger dekningsrom og ammunisjonslager som fremstår som rektangulære, dype nedgravninger i terrenget.

Søkelys

Det fantes to søkelys på Engnes. Søkelysene var store lyskastere, enten 120cm eller 60cm i diameter som hadde flere tiltenkte funksjoner. De fungerte som forsvar mot nattlige luftangrep. To søkelys, som her på Engnes, plassert i en kjent avstand fra hverandre ble brukt til triangulering for å beregne hvor høyt oppe bombeflyene var, slik at luftverngranatene kunne innstilles til maksimal effekt. Søkelysene kunne også blende bombeutløsere som brukte optiske bombesikter. Kun en av to søkelysstillinger har blitt gjenfunnet på Engnes, trolig var det andre tilknyttet kommandobunkersens som er sprengt.

Søkelysene kan gjenkjennes på den triangulære plattformen lyset var montert på.

Ringstænde

I tillegg til kanonstillinger og luftvern, fantes det også to ringstænde på Engnes av typen Rs67 for flankebeskyttelse av kystbatteriet.

Rs65a var den vanligste bunkertypen i Norge og var tilpasset 5cm KwK (opprinnelig beregnet for kampvognkanon). Kanonene hadde vist seg å være uegnet for kamper ved fronten, og de ble derfor sendt tilbake til Tyskland hvor de ble modifisert til bruk i statiske anlegg langs Atlanterhavsvollen. Ved kystbatteriene ble kanonene plassert i bunkere, kjent som "ringstænde" eller "tobruk".

Tyskerne opererte med to former for standardiserte byggeprogram; Regelbau og Bauformen. Bauformen var konstruksjoner med tynnere betongvegger og beregnet som fremskutte forsvarspunkt.

Bunkerene og forsvarsanleggene hadde tre ulike nivåer med hensyn til styrke og motstandsdyktighet. Rs65a var av laveste nivå, kalt "Feltmessige Anlage" med 40 til 60cm tykke vegger som skulle kunne stoppe splintre og treff fra mindre våpen.

Restene etter en av to ringstænde på Engnes. Opprinnelig ville denne ha bestått av to deler, et rom for kanonen og et oppholdsrom for to soldater. Bunkeren har opprinnelig hatt tak med en sirkulær åpning for kanonen. Da tyskerne trakk seg tilbake fra Engnes i april 1945, ble alle våpen fjernet og stillingen ble sprengt.

Kommandobunker

Ved kystbatteriene ble det anlagt én kommandobunker/ildledningsbunker, på tysk ofte omtalt som Leitstände. Disse fungerte som kystbatteriets hovedkommando og hadde telegrafisk forbindelse både med kommandosentraler og med de ulike kanonstillingene. Her ble også viktig data som vindstyrke og overvåkingsinformasjon samlet inn, slik at man kan stille inn kanonene for maksimal treffsikkerhet.

På Engnes, som ved flere kystbatterier som ble evakuert før krigens slutt, er kommandobunkersen sprengt av tyskerne ved tilbaketrekningen, og fremstår i dag som nær fullstendig ødelagt med store betongblokker og armert jern.

I vest kan man fremdeles se restene etter slissen hvor man foretok målinger fra.

Inngangen til kommandobunkeren på Engnes er såvidt synlig i dag. Den leder ut til en løpegrav som er tilknyttet nærforsvarsstillinger for maskingevær. Det er vanskelig å si noe om typen bunker denne har vært opprinnelig siden den er ødelagt. En del inventar var imidlertid standard for alle kommandobunkere, som ventilasjonsanlegg, oppvarming - som oftest gjennom vedfyring, oppholdsrom for vakthavende soldater samt en nødutgang som var fylt med grus og sand. Ved behov, kunne disse graves ut og benyttes.

Bunkeren har vært nedgravd, slik at kun en liten del ville vært synlig over bakken. Kamouflasje i form av vegetasjon og torv var vanlig. Veggene har vært mellom 1m og 2m tykke av armert betong, og har trolig vært kledd med trevirke innvendig for å forhindre at betongdeler løsnet og forårsaket skade ved eventuelle angrep.

Blant fotografiene tatt av en tysk soldat på Skjervøy under 2. verdenskrig fantes også dette bildet, tatt foran det som ser ut som en kommandobunker. Taket er dekket med torv for kamuflasje, og i forkant ser man trolig delene av en løpegrav. Det er uvisst om den avbildete bunkeren er fra Engnes.

REGELBAU

Flere av bunkersene på Engnes er eksempler på Regelbau, det vil si standardiserte byggverk som ble bygget i alle de tyskokkuperte områdene. Denne militære standardiseringen hadde sine røtter i krigen mot Frankrike i 1870, hvor Tyskland skulle sikre sine områder gitt i krigserstatning. Hitler fortsatte dette arbeidet for å øke effektiviteten og forutsigbarheten i byggingen av militære anlegg.

Forskjellige typer bunkere ble bygget ut fra forskjellige behov og oppgaver. Slik hadde man én bestemt bunker for én bestemt oppgave, og kunne bygge denne hvor som helst uten å måtte konstruere en helt ny bunker for hver gang. I tillegg til oppskriftsmessig konstruksjon, kunne man gjennom disse retningslinjene vite nøyaktig hvor mye betong og armeringsjern det ville være behov for. Dermed var det eneste som måtte tilpasses lokalt plasseringen av bunkersen i terrenget med hensyn til kamuflasje og skuddvidde.

Dersom man sammenligner kystbatteriene i Nord-Troms, kan man raskt se likheter og forskjeller gjennom en oversikt over Regelbau-typene som finnes på de ulike stedene. Eksempelvis finnes det fjellanlegg både på Engnes og i Fallvik i Nordreisa, mens det i stedet for huler finnes store mannskapsbunkere (Regelbau 617) på Spåkenes kystfort i Kåfjord kommune.

Regelbau-konstruksjonene var helt avgjørende for at tyskerne kunne klare å bygge atlantehavsvollen på så kort tid.

Fjellanlegg

Huler og fjellanlegg var en tilpasning av kystbatteriene etter norske forhold og terreng. Kystbatteriene hadde behov for dekningsrom for troppene og lagerplass for ammunisjon ved eventuelle angrep. Hvor terrenget tillot dette, ble det sprengt huler i fjellet. På denne måten kunne man oppbevare nødvendig ammunisjon nær kanonstillingene.

På Engnes finnes det tre slike fjellanlegg. To av disse ligger nær kommandobunkersen, mens den tredje ligger i tilknytning til den eneste brakken på Engnes, et stykke unna kanonstillingene.

Inngangene til hulene er i seg selv ikke enkle å få øye på, men de store haugene med løsmasser som har blitt båret ut av fjellanleggene er svært tydelige i terrenget.

Foruten den vestligste hulen, som er fylt med vann hele året, er de øvrige fjellanleggene på Engnes svært godt bevarte og tilgjengelig for publikum. Det har imidlertid ikke blitt gjennomført sikringsvurderinger av kvalifiserte personer. Potensielle sikringstiltak inkluderer fjerning av eventuelle løse stein fra tak, samt rydde gangene for allerede nedfalte steiner og en generell vurdering av ferdsel gjennom fjellanleggene. Det kan derfor ikke anbefales å benytte fjellanleggene i en formidlingssammenheng på nåværende tidspunkt, men fjellanleggene har et stort potensiale i en slik sammenheng. Dette kan vurderes som et separat prosjekt og eventuelt samarbeidsprosjekt med museum eller andre grupper lokalt. Tilskudd til tiltak som dette vil være mulig gjennom for eksempel Stiftelsen Uni eller kulturminnefondet.

Tufter

Det ble registrert to tufter på Engnes. Den ene av disse ligger midt mellom kommandobunkeren og kanonstillingene. Tufta er av tørrmurt stein og er gjengrodd av bjørkekratt og grunnvegetasjon, men tydelig markert i terrenget når man ser den fra kommandobunkeren. Etter informantopplysninger skal denne ha blitt brukt av krigsfangene under arbeid ute på Engnes.

Den andre tufta på Engnes ligger ved havet lengst sørvest i området. Tufta er av armert betong og er trolig en kombinasjon av oppholdsbrakke, messe og kontorbygning. Tufta måler 18 x 8 m og er gravd 2 m ned i terrenget. Tufta er delvis ødelagt, særlig gjelder dette den sørvestvendte langveggen, og grunnet betongblokker med armerte jernbiter er det ikke forsvarlig å ta seg inn i tufta.

Den tørrmurte tufta er godt bevart, men preges av gjengroing. Inngangen er fremdeles synlig i sør.

Inskripsjoner

I tilknytning Engnes, finner man også to inskripsjoner. Den første av disse, "Brennerpass" er et velkjent landemerke blant Skjervøyværingene, og ligger på en høyde med utsikt over kystfortet. Trolig har dette vært en utkikspost og kontrollpost for å adgang til selve kystfortet.

Inskripsjonen refererer til Brennerpasset, det laveste fjellpasset over Alpene hovedkam og derfor en av de viktigste trafikkforbindelsene mellom det nordlige Europa og Italia. Med både motorvei, jernbane og nasjonal vei er Brennerpasset det mest brukte passet i Alpene. Med delingen av Tirol etter første verdenskrig ble Brennerpasset til en grenseovergang mellom Østerrike og Italia.

Utsikten fra Brennerpasset, som ligger på et berg over Engnes, mot kystfortet i nord.

Steinen har blitt oppmalt i nyere tid og bør trolig tilbakeføres til sin opprinnelige tilstand. Fra Brennerpasset ned til Engnes går veien i en kløft mellom berg, noe som trolig har vært inspirasjonen til inskripsjonen.

Steinen har trolig vært oppreist opprinnelig og ble ifølge informantopplysninger funnet liggende med inskripsjonen ned etter krigen.

Det ble også registrert en inskripsjon som ligger et stykke unna øvrige krigsminner på Engnes og er hogget inn i en vestvendt bergvegg over en lyngslette. Inskripsjonen er av et kors, men grunnet maling i nyere tid, er det vanskelig å se opprinnelig korsform.

Ifølge informantopplysninger ble det funnet krigsfanger her etter at tyskerne trakk seg tilbake og plassen har derfor fått kallenavnet Bønneplassen, noe som ikke lar seg bekrefte gjennom arkivkilder hvor det ser ut til at krigsfangene ble forflyttet til Spåkenes kystfort sammen med troppene fra Engnes.

Årsaken til inskripsjonen er derfor ukjent, men en mulighet er at dette dreier seg om en uregistrert gravplass. Sletta under korset kan se ut til å ha svakt synlige, rektangulære forsenkninger, og det er en mulighet at krigsfanger som omkom under arbeide ute på Engnes ikke ble ført tilbake til fangeleiren, men gravlagt her. Dette vil også forklare beliggenheten til korset et stykke unna øvrig aktivitet på kystfortet i henhold til tyske retningslinjer for anlegging av gravplasser for døde krigsfanger.

Inskripsjonen er hugget inn i en bergvegg omlag 3m over bakkenivå og må ha blitt hugget inn av noen som har sittet på en liten hylle like under. Under berget ligger en liten lyngslette

Under bergveggen med korset ligger en flat lyngslette som har svake, rektangulære forsenkninger. Det er uvisst om disse er naturlige eller menneskeskapte.

Forsvarstillinger på Laen

Det ble også registrert en rekke mindre skytterstillinger med tilknyttede dekningsrom på Laen, øst for Engnes og selve kystfortet. Disse har trolig vært benyttet til vakthold og tiltenkt forsvarsroller ved eventuelle angrep fra øst og Kågsundet.

Øverst til venstre: Nærforsvarsstilling for maskingevær på Laen. Over: Utsikten fra Laen mot nord. Nederst til venstre: informant Kåre Olsen på én av skytterstillingene som ligger på Laen.

Verdivurdering av 009 Engnes og 010 Laen:

Både Engnes og Laen har blitt mye ødelagt i forbindelse med tyskernes tilbaketrekning fra området i april 1945 og i etterkrigstiden, men området har likevel høy verdi, dels grunnet mengden krigsminner i området og formidlingsverdien disse har. Området har sett lite byggeaktivitet i nyere tid, og gjennom stillingene og kystbatteriets oppbygging, får man et godt innblikk i militær strategi og tenkemåte. I tillegg er krigsfangenes historie en stor del av kystfortet.

Deler av området bør sikres, dette gjelder særlig kommandobunkeren, hvor det er dype hull og utstikkende armeringsjern. Det samme gjelder fjellanleggene som bør sikres gjennom fjerning av løse steiner. Det er all mulighet for å etablere en kultursti med enkel skilting på Engnes. Tilsvarende har blitt gjennomført av Kåfjord kommune ved Spåkenes kystfort og finansiering gjennom Gjensidigestiftelsen. Andre tiltak som kan gjennomføres gjennom for eksempel samarbeid med lokale lag og foreninger, er rydding av vegetasjon og bjørkekratt.

Rotvåghula, Arnøy

Som nevnt innledningsvis, lot det seg ikke gjøre å befare Rotvåghula i prosjektet, så området er ikke fysisk registrert eller fotografert. Denne befaringen vil finne sted i 2017 og en egen rapport vil utarbeides for Rotvåghula som vil legges til denne rapporten. På grunn av krigsminnets betydning, inkluderes imidlertid Rotvåghula i denne rapporten slik at den kan komme med i kommunestyrets vurderinger.

Rotvåghula representerer en annen side ved krigshistorien enn de øvrige krigsminnene i prosjektet. Under 2. verdenskrig meldte 43 nordmenn seg for å delta i den russiske etterretningstjenesten. Disse gikk under navnet partisanere og hadde som hovedoppgave å knytte kontakter og rapportere om aktiviteter langs skipslei og troppeforflytninger. Partisanerne fikk trening i Sovjetunionen og avla løfte om “å kjempe mot den nazistiske krigsmakt så lenge de er i live. Eller inntil seieren er sikret”. Her gjengis historien kun i korte trekk, det finnes flere bøker som omhandler partisanerne på Arnøya og konsekvensene av dette, deriblant Kjell Fjørtofts “Drammet på Arnøy”.

Tre partisanere, Ingold Aspås fra Tromsø, Ingvald Mikkelsen fra Kiberg og den russiske telegrafisten Volodyna Omsk, ble sendt til Arnøy da øya var plukket ut som et sted hvor man uten for stor risiko kunne sette i land partisanergrupper for å observere tysk skipstrafikk over Lopp havet og videre østover mot Kirkenes. Det første ilandssettingsforsøket var mislykket og partisanerne mistet det meste av utstyret i forsøket. For å komme seg bort fra øya, tok de derfor kontakt med lokalbefolkningen, men ga seg da ut for å være fiskere som hadde vært utsatt for et forlis.

På andre forsøk, i mars 1943, lyktes det partisanerne å komme i land på Arnøya og etablere en sender. I de spredte og gjennomsløkte bygdesamfunnene i Troms var det tilnærmelsesvis umulig å holde partisanernes tilstedeværelse hemmelig og etterhvert var flere av lokalbefolkningen direkte involvert, og svært mange i bygda forøvrig visste også om agentene. Rotvåghula var agentenes siste tilholdssted på øya. Tyskerne hadde lenge mistanke om at det var skjult en radiosender på Arnøya, men hadde ikke informasjon om hvor denne var. Undersøkelser og utspøringer av folk på Arnøya førte heller ikke til opplysninger om dette. I august 1943 fikk imidlertid Abwehr og Sipo sikre opplysninger om agentene og deres medhjelpere. På dette tidspunktet var det kum Omsk og Aspås som oppholdt seg i hula da Ingvald Mikkelsen hadde omkommet under uklare omstendigheter.

Gjennom arrestasjoner, tortur og forhør av de involverte, ble partisanerne oppdaget i Rotvåghula og det oppstod en skuddvekslinger som pågikk i flere timer. I skuddvekslingen ble en Sipo-offiser, en kvinne fra Arnøy og de to agentene drept. Etter dette foretok tyskerne flere arrestasjoner og det ble satt krigsrett i Tromsø i oktober 1943. I retten ble 16 personer, syv av disse fra Arnøya og en fra Tromsdalen. I tillegg ble 14 personer dømt til tukthus og fengselsstraff som i de fleste tilfeller skulle vare krigen ut.

På grunn av sin tilknytning til denne historien anses Rotvåghula som å være et viktig krigsminne som særlig formidler den norske, og partisanernes, motstandskamp. Hula vil registreres gjennom kartfesting og fotografering sommeren 2017 og en egen rapport og tiltaksvurdering vil utarbeides på bakgrunn av denne befaringen.

Formidlingsa av slik sterk historie er viktig, men det bør tas i betraktning at dette er en vond historie for mange, der nære relasjoner fremdeles lever. Formidlingsmateriale bør utarbeides i samarbeid med lokalbefolkningen.

Oppsummering

Nord-Troms museum har vært fagkonsulenter og ansvarlige for gjennomføringen av Kunnskapsløft i Kulturminnevernet i samarbeid med Skjervøy kommune. Fokuset i prosjektet har vært en detaljregistrering av krigsminner, inkludert oppmåling, innmåling, fotografering og arkivstudier. En av målsettingene i prosjektet var en vurdering av de enkelte kulturminnenes/-miljøenes verneverdi i lokale, regionale og nasjonale sammenhenger.

Av de registrerte krigsminnene mener faggruppen at fangeleiren, veien ut til Engnes, Kystfortet på Engnes og Rotvåghula på Arnøya er de fire kulturmiljøene som er best bevart og/eller formidler viktige historier for fremtidige generasjoner. Disse bør vernes og ivaretas for å gi et innblikk i den lokale historien og ikke minst Skjervøys rolle i den regionale og nasjonale krigshistorien.

Konklusjonen slik den fremgår i fagrapporten er som følger:

Så fremt det er mulig, bør krigsminnene søkes bevart og eventuelt inkorporert i utbyggingsprosjekt. Vi velger allikevel å trekke frem kystfortet på Engnes, fangeleiren og veien ut til Engnes som spesielt viktige for kommunen på grunn av deres historiske betydning og formidlingsverdi.

Fangeleiren på Skjervøy:

Et av de mørkeste, men også viktigste, kapitlene fra krigens historie omhandler krigsfangene og deres skjebne. Fra 1941 til 1945 mistet omlag 13700 sovjetiske krigsfanger livet i Norge, de aller fleste i Nord-Norge. Krigsfangene var det største tapet av menneskeliv på norsk jord under krigen. Fangeleiren formidler om krigens grusomheter og dette er sterke, om enn ikke veldig godt bevarte, krigsminner, som forteller historier som ikke kan eller bør glemmes. Etterhvert som krigen kommer stadig lengre unna og tidsvitnene faller fra, øker kulturminnenes betydning som formidlere av denne historien. Eget læringsmaterieell kan utvikles i formidlingen av dette.

Engnesveien:

Engnesveien ble bygget av krigsfangene og er et godt bevart krigsminne som også er aktivt i bruk blant befolkningen. I tillegg til en formidlingsverdi som er forbundet med krigsfangene og deres skjebne, ligger det også kulturminner som kan knyttes til annen historisk aktivitet i utmarka langs veien. Engnesveien bør bevares på lik linje med de andre krigsminnene og eventuelle behov for reparasjoner skal skje i samråd med kulturminnemyndighetene.

Kystfortet på Engnes:

Allerede fra invasjonen av Norge den 09. april 1940 ble en befestning av kystområdene og utbygning av kystartilleriet i Norge prioritert. I 1941 beordret Adolf Hitler bygging av Atlanterhavsvollen, et 2.685km langt forsvarsverk som strakk seg fra Frankrike via Belgia, Nederland og Danmark, videre nordover langs kysten gjennom Norge. Forsvarslinja besto av flere hundre kystbatteri (kystfort) som skulle stoppe en eventuell alliert invasjon, og et viktig ledd i denne linja var "Festung Norwegen". På det meste fantes det over 300 kystbatterier i Norge og kystfortet på Engnes er et av disse. Kystfortet har blitt mye ødelagt i forbindelse med tyskernes tilbaketrekning fra området i april 1945 og i etterkrigstiden, men området har likevel høy verdi, dels grunnet mengden krigsminner i området og formidlingsverdien disse har. Området har sett lite byggeaktivitet i nyere tid, og gjennom stillingene og kystbatteriets oppbygging, får man et godt innblikk i militær strategi og tenkemåte. I tillegg er krigsfangenes historie en stor del av kystfortet.

Rotvåghula:

På grunn av sin tilknytning til denne historien anses Rotvåghula som å være et viktig krigsminne som særlig formidler den norske, og partisanernes, motstandskamp. Hula vil registreres gjennom kartfesting og fotografering sommeren 2017 og en egen rapport og tiltaksvurdering vil utarbeides på bakgrunn av denne befaringen. Formidlingsa av slik sterk historie er viktig, men det bør tas i betraktning at dette er en vond historie for mange, der nære relasjoner fremdeles lever. Formidlingsmateriale bør utarbeides i samarbeid med lokalbefolkningen.

APPENDIKS 1: REGISTRERTE KRIGSMINNER

Følgende liste gir en komplett oversikt over registrerte krigsminner i Skjervøy kommune. Id-numrene er knyttet til et digitalt kart med kartfestede krigsminner samt et fotografisk arkiv. Kart, fotografier og rapport med appendikser vil overhendes til Skjervøy kommune. En kopi av materialet vil oppbevares ved Nord-Troms museum.

KOM1941-001 FANGELEIR

KOM1941-001-1 Fangeleir

Rett nord for Skjervøy stadion ligger det som på folkemunne kalles Russeleiren. Opprinnelig fangeleir for opp mot 100 fanger som bestod av finerhytter, fangetårn og gjerde. Grunnet moderne aktivitet (trafostasjon, kabler, utbedring av vei, gapahuk og idrettsplass) er kun restene av én finerhytte synlig før vegetasjonen vokser til. Tufta består av en lav, rund voll som er om lag 0.15m høy med en diameter på 10m. Vanskelig til umulig å oppdage når det er tett vegetasjon.

KOM1941-001-2 Russemyra

I følge rapporter fra samling av krigsgraver i 1945, ble to av fangene som døde under krigen gravlagt i Russemyra. Disse ble gravd opp og trolig sendt til Tjøtta i forbindelse med Operasjon Asfalt. Ingen synlige spor etter gravplassen per dags dato.

KOM1941-002 ENGNESVEGEN

KOM1941-002-001 Veganlegg

Veianlegg bygget av krigsfanger, delvis modernisert gjennom senere tids aktivitet, men er i hovedsak godt bevart. Veien er totalt 3,6 km lang og varierer noe i bredda, avhengig av landskapet den går gjennom. Gjennomsnittlig bredde på 3m. Oppbygging av veien stedvis synlig, originale bruholer flere steder.

KOM1941-003 FISKENES

HKB2/972 Skjervøy – batteri opprinnelig utrustet med fire 10.5cm K331 (f) kanoner med en rekkevidde på 12000m. Batteriet var kampklart i juni 1941 og ble omplassert i april 1945. I dag består området av boligbebyggelse og industribebyggelse, og de fleste spor fra 2. verdenskrig har blitt fjernet eller er svært ødelagte. Følgende krigsminner er fremdeles synlige:

KOM1941-003-001 Dekningsrom/bunkers

Sterkt gjengrodd og ødelagt bunkers. Fremstår som mellom 1 og 2m rektangulær nedgravning i bakken med sprengte sementblokker og armeringsjern i. Opprinnelige mål er usikker, nåværende om lag 8x10m.

KOM1942-003-002 Veianlegg

Fra Fiskenes og opp til Engneshøgda har det opprinnelig gått en vei i sikksakk som ble benyttet for transport til og fra Engnes. Veien er kun delvis bevart.

KOM1942-003-003 Trapp

Området hvor okkupasjonsmaktens brakkeleir opprinnelig lå består i dag av boligfelt. Det eneste synlige sporet etter brakkeleiren er en trapp som står mellom Fiskenesvegen nr. 5 og 7. Måler 1 x 1m.

KOM1941-004 ENGNESHØGDA

KOM1941-004-001 Dekningsrom/bunkers

Dekningsrom/bunkers, nedgravd i bakkekant med utsyn over havet i sørøst. Gjengrodd av bjørk, og kratt. Noe metallrester synlig i tufta. Måler 8x10m, om lag 1.8m dyp nedgravning.

KOM1941-004-002 Dekningsrom/bunkers

Tydelig markert dekningsrom med tørrmurte vegger. Geitrams og bjørkekratt i tufta. Måler 12 x 10m. 1.4m høy i nåværende stand.

KOM1941-004-003 og 004 Grop/skytterstilling

To runde groper, muligens skytterstillinger med utsyn over havet i sør. Måler 0.8m i diameter og dybde på 0.8m. Flat bunn. Tydelig markert i terrenget.

KOM1941-004-005 Dekningsrom/bunkers

Dekningsrom, nedgravd i bakkekant. Identisk med 001 på samme lokalitet. Gjengrodd av bjerkekratt og grunnvegetasjon.

KOM1941-004-006 Dekningsrom

Dekningsrom av svært enkel stander med tørrmurte vegger i sør, vest og nord. Rester av piggråd i tufta og spor etter moderne bruk. Måler 6x8m.

KOM1941-004-007 Løpegrav

Løpegrav med dybde på 0.8m og lengde på 17m som går langs rygg med utsyn over havet i øst. Delvis tørrmurt, for øvrig gravd ned i bakken.

KOM1941-005 FISKENESFJELLET

KOM1941-005-001 Skytterstilling

Skytterstilling, trolig opprinnelig Ringstån, sprengt. Rester av sement og armeringsjern i tufta samt svært gjengrodd av bjørkekratt.

KOM1941-005-002 Dekningsrom/bunkers

Nedgravd dekningsrom med mål 8x6m. Noe stein og masser rast inn i tufta. 2m dybde og tydelig markert til tross for en del gjengroing av bjørk.

KOM1941-005-003 Løpegrav med tilhørende skytterstilling

Løpegrav med tilhørende skytterstillinger med utsikt over bebyggelsen på Skjervøy. Tydelig markert, delvis tørrmurt og gravd ned i eksisterende berg.

KOM1941-006 GRØNNVANNET

KOM1941-006-001 Kabelmarkør

Opprinnelig en av flere kabelmarkører langs veien til Engnes, som var tilknyttet hovedkvarteret på Fiskenes via telegraf. Kabelmarkøren er en 0.5m sementstolpe som er slått ned i bakken slik at den kun stikker mellom 0.05 og 0.1m opp av bakken. Kvadratisk i formen med mål på 0.1m. En linje på toppen av stolpen indikerer retning på kabelen. Det skal være to slike langs Engnesveien, den andre ble ikke gjenfunnet på befaring.

KOM1941-007 SIVVANNET

KOM1941-007-001 Torvgamme

Torvgamme til tørking av torv. Består av rektangulær oppbygging av stein, tydelig markert i forsøknings i terrenget øst for Sivvannet. Like ved lokaliteten ligger Torvhaugen.

KOM1941-007-002 Samuelsvegen

Veg oppkalt etter Samuel som ble benyttet før okkupasjonen. Tyskerne valgte en annen trase vest for Sivvannet for veien ut til Engnes. Vegtraseen til Samuelsvegen er tydelig markert i terrenget og respekteres av omkringliggende skog.

KOM1941-008-001 BRENNERPASSET

Rett før man ankommer kystfortet på Engnes på Skjervøy kommer man til en utkikkspost. Her ble det etter krigen funnet en stein med inskripsjonen Brennerpass og et solkors. Brennerpasset er den laveste fjellovergangen i Øst-Alpene mellom Østerrike og Italia, og er en av de fire viktigste rutene over Alpene. Trolig ble inskripsjonen laget av en soldat på vakt, kanskje av en Østerriker som kom fra området nær Brennerpasset?

I ettertid har inskripsjonen blitt malt opp av lokalbefolkningen. Steinen burde søkes tilbakeført til opprinnelig stand.

KOM1941-009 ENGNES (HKB33/971 Kaagsund)

Kystfort utstyrt med seks 14.5cm K405 (f) kanoner med en rekkevidde på 18000m. Kystfortet ble rapportert kampklart i januar 1945, mannskap og utstyr ble omplassert til Spåkenes den 04. april 1945.

KOM1941-009-001 Leitstand (kommandobunker). Sprengt umiddelbart etter krigen. Opprinnelig konstruksjon kun bevart mot nord, forøvrig kun forvridde armerte betongelementer. Måler 15m N-S og 10m Ø-V. Dybde minimum 5m. 2m tykke betongvegger har vært brukt i

KOM1941-009-001a Løpegrav fra Leitstand med to skytterstillinger i retning vest. Tydelig markert med dybde på 1m og bredde på 0.5m.

KOM1941-009-001b Ringstānde

Ringstānde av type Rs65a (Regelbau), sprengt umiddelbart etter krigen, men opprinnelig form lar seg fortsatt lese ut fra ruinene.

KOM1941-009-001c Løpegrav med skytterstillinger
Løpegrav som leder fra Rs65a og i retning nordøst, med en avstikker mot sør som ender i en tydelig markert maskingeværstilling.

KOM1941-009-002 Fangebolig

Rund steinmur med en høyde på 0.5m og bredde på 0.5m bygget av tørrmurt stein på slette nedenfor kommandobunkersen. Tufta er gjengrodd av bjørkekratt, men inngangen er tydelig markert i nordvest. Skal ha blitt benyttet som bolig for fangene når de var i arbeid ute på Engnes. Måler 15m i diameter.

KOM1941-009-003 Fjellanlegg/hule

Hule som under berget hvor kommandobunkersen var plassert, trolig med opprinnelig inngang til kommandobunkersen inne i berget som det nå ikke er mulig å benytte på grunn av sprengningen av bunkersen. Inngang i sørvest er tydelig markert med mål 1.7m bredde og 2.5m høyde. Selve hallen inne i berget har en høyde på 3.5m og bredde på 3m og midt i hula er det lagt inn en støpt trapp med 7 trinn. Noe nedrast stein i fjellanlegget, ellers svært godt bevart. Inngang i nordøst er noe mindre med mål på 1.5m bredde og høyde på 2m.

KOM1941-009-004 Trapp

Fra kommandobunkersen og ned til brakkeområdet som ligger ved havet, vest for de militære anleggene, er det støpt en lang trapp. Trappa måler 40 meter og går ned en relativt bratt skråning. Sterkt preget av gjengroing.

KOM1941-009-005 Fortøyningspåle

Mye av transporten til kystforten skjedde via båter fra Skjervøy og ut til Engnes. Båtene la da til nede ved brakkeleiren hvor det ligger en naturlig havn. Eneste synlige tegn etter denne aktiviteten er en fortøyningspåle av jern som er slått ned i berget.

KOM1941-009-006 Ringstānde

Ringstānde. Sprengt i etterkrigstid, men formen lar seg tydelig lese med et rom for mannskap samt selve skytterstillingen.

KOM1941-009-007 Brakketuft

Grunnmuren etter brakke av stōpt sement som māl 18 x 7m, orientering nordōst-sōrvest med inngang i øst. Brakka har blitt sprengt i etterkrigstiden og det ligger store sementblokker i selve tufta, mens veggē mot øst har falt sammen. Vegg mot vest er fremdeles godt bevart og har en hōyde pā 1.5m.

KOM1941-009-008 Skytterstilling

Nedgravd skytterstilling med vegger av tōrrmurt stein, rund i formen med diameter pā 1.7m like sōr for brakketufta. Skytterstillingē har en lōpegang pā 4m, ogsā denne nedgravd med tōrrmurte vegger. Dybde pā 1m bāde pā lōpegang og skytterstilling.

KOM1941-009-009 Huleanlegg

Huleanlegg ved brakke med inngang i sōr og nord. Total lengde pā 65m. Inngangen i sōr gār mot øst i 6 meter fōr den svinger 90 grader mot nord. Likesā gār inngangen i nord mot vest i 7 meter fōr den svinger 90 grader mot sōr. Begge inngangene ligger skjult og er vanskelig ā fā øye pā, dels skyldes dette gjengroing, men āpningene er lave og ligger skjult i terrenget. Åpning i nord māl 1m i hōyde og 1.5m i bredde, men masser har trolig blitt fylt inn fōr den i etterkrigstid, slik at den opprinnelige āpningē ville vērt hōyere.

Hallen, som māl 51m i lengde har en takhōyde pā omlag 3.5m og er omlag 4m bred. Den har stōpt gulv med drenering. Midt i hallē er det lagt inn en stōpt trapp med 12 trinn. Spor etter telegrafsystemet gjennom ledninger og stōpte hyller pā veggē av hallē. Inngangen i sōr māl 2m x 1.5m og preges av gjengroing. Noe nedfallsstein i hallē, men ellers svērt godt bevart.

KOM1941-009-010 Inskripsjon: kors

På en slette et stykke fra øvrige krigsminner på lokaliteten er det hugget et steinkors inn i berget. Steinkorset har i ettertid blitt malt over av lokalbefolkningen, noe som trolig bør fjernes og tilbakeføres til opprinnelig utseende dersom dette lar seg gjøre. Korset er hugget inn i en vestvendt bergvegg omlag 4m over bakkenivå. Det måler om lag 0.5 x 0.4m. Korsets opprinnelse er ukjent, men i følge informanter ble det funnet krigsfanger på plassen etter krigens slutt, og sletta fikk da navnet bønneplassen. Det er usikkert om dette kan stemme da Engnes ble forlatt av tyskerne allerede i januar 1945 og alt av mannskap og utstyr ble flyttet til Spåkenes. Dette gjelder trolig også krigsfangene på Skjervøy.

KOM1941-009-011 Huleanlegg

Det tredje huleanlegget på Engnes ligger sørvest for kommandobunkers og like ved inngangen til selve kystfortet. Denne hulen er fylt med vann og ble derfor ikke bevart. Inngangene er godt synlige med mål på 2m x 1.5m og hulas lengde er 52m. Inngangen i øst går sør i 3m før den svinger i 90 graders vinkel mot vest. Likeså har inngangen i vest en 90 graders vinkel etter 3m.

KOM1941-009-012 Kanonstilling

Kanonbrønn for fransk 14.5 cm kanon med nærforsvarsstilling i øst som nås via løpegrav fra kanonbrønnen. Nærforsvarsstillinga og løpegraven har tørrmurte vegger og en dybde på 1m. Skytset ble fjernet da utstyret ble flyttet fra Engnes i januar i 1945. Kanonen var rundtskytende med maksimal rekkevidde på 17000m. I kanonbrønnen er det ammunisjonslager i betong. Brønnen har en diameter på 12m. og sitter i en tilnærmet rektangulær nedgravning.

KOM1941-009-013 Kanonstilling

Kanonbrønn for fransk 14.5cm kanon med nærforsvarsstilling i sør og løpegrav mot mulig dekningsrom eller lager i vest. Godt bevart kanonbrønn med ammunisjonslager bygget inn i brønnen.

KOM1941-009-013a Bunker

Bunker tilknyttet kanonstilling (enkeltminne nummer 13). Sprengt/ødelagt i etterkrigstid, slik at den fremstår som en stor armert betongblokk med en tykkelse på 1m. Det ligger grushauger rundt, og bunkeren er trolig større enn hva som er synlig på overflaten. Betongblokken som er oppe i dagen måler 5 x 8 m.

KOM1941-009-013b Dekningsrom/lager

Rett vest for kanonbrønnen ligger et rektangulært, nedgravd rom med vegger av naturstein i sør og betongvegger i nord. Måler 3x3m. Trolig benyttet som dekningsrom for mannskap og/eller lager. Noe ødelagt og gjenfylt med steinmasser, opprinnelig dybde er derfor ikke kjent.

KOM1941-009-013c

Skytterstilling rett sør for kanonbrønn, enkeltminne 013. Oval i formen, tydelig markert med tørrmurte vegger.

KOM1941-009-014 Dekningsrom

Dekningsrom tilknyttet FLAK ved Skjervøy lykt. Er sprengt inn i bergveggen med en dybde på 3m på det dypeste. Inngang fra øst. Måler 7 x 4m. I dag er dekningsrommet fylt med vann.

KOM1941-009-015 Platt av betong

Betongplattning med uviss funksjon. Muligens for montering av ett av totalt to søkelys som fantes ved kystfortet. Rektangulær i formen med fire jernbolter i hvert hjørne. Platten måler 3.5 x 2.8m.

KOM1941-009-016 Dekningsrom lik 0014

Rektangulært nedgravd dekningsrom NNØ for dekningsrom (enkeltninne 014 på lokaliteten). Nedgravningen måler 5 x 6m.

KOM1941-009-017 Kanonstilling/FLAK

Luftvernstilling rett sørvest for Skjervøy lykt. Skytset ble fjernet da kystfortet gikk ut av bruk i januar 1945. Åttekantet betongbrønn med lager for ammunisjon rundt. Uviss størrelse på skytset. Godt bevart.

KOM1941-009-018 Kanonstilling

Kanonbrønn for fransk 14.5cm kanon med nærforsvarsstilling i sør og lagerrom/dekningsrom i sørvest og ammunisjonslager bygget inn i tufta. Identisk med kanonstilling nr. 13 på lokaliteten. Diameter på 15m på brønnen. Stillinga ligger på en flate rett under et berg i vest. I øst ligger et sprengt dekningsrom. Dekningsrommet har trolig at vegger og gulv av betong, og en større betongblokk har blitt kastet ut av dekningsrommet under sprengning og ligger til siden for tufta.

KOM1941-009-019 Kanonstilling

Kanonbrønn for fransk 14.5cm kanon uten ammunisjonslager i betong i nord, slik tilfellet er for de andre brønnene på kystfortet. Brønnen er også mye grunnere enn de øvrige på lokaliteten, men har identisk diameter på 15m.

KOM1941-009-020 Dekningsrom

Rasert dekningsrom, muligens med tilknyttet skytterstilling. Dekningsrommet har opprinnelig hatt tørmurte vegger som siden har kollapset inn i tufta. Trolig ødelagt i forbindelse med tyskernes tilbaketrekking fra Engnes i januar 1945 eller i etterkrigstid. Er plassert nær kanonstilling, FLAK og søkelysposisjon. Rektangulær i formen med mål på 7 x 5m, men grunnet ødeleggelsene er det vanskelig å si noe om opprinnelig form.

KOM1941-009-021 Kanonstilling

Kanonbrønn for fransk 14.5cm kanon med dekningsrom for mannskap og to maskingeværstillinger for nærforsvar. Skytset ble fjernet i april 1945 da tyskerne trakk seg tilbake fra området og til Spåkenes i Djupvik. Diameter på 15m på kanonbrønnen. I vest et dekningsrom som måler 3x4m med tørmurte vegger, ødelagt under tilbaketrekningen eller i etterkrigstid. I øst og sørøst to nærforsvarsstillinger for maskingevær som fremstår som runde nedgravninger med tørmurte vegger med en diameter på 1.5m. Fra kanonbrønn til maskingeværstillinger er det gravd løpegraver med en dybde på 1m bestående delvis av berg og av tørmurte vegger.

KOM1941-009-022 Dekningsrom

Dekningsrom/ammunisjonsbunkers for nærliggende FLAK og kanonstilling. Sprengt under tilbaketrekning i 1945 eller etterkrigstid og fullstendig ødelagt. Fremstår som rektangulær fordypning med forvridd armerte betongelementer. Måler 5 x 6m med en dybde på 2m.

KOM1941-009-023 Skytterstilling/FLAK

Gjengrodd luftvernstilling/Flak. Man skimter den opprinnelige formen gjennom grunnvegetasjonen, men kun en liten del av betongen er per dags dato synlig. Synlig betong måler 3x2m, opprinnelig diameter ville vært 6m. Trolig var dette en Flak 88 som var vanlig i tyske kystfort i Norge.

KOM1941-009-024 Dekningsrom

Muligens restene etter en sprengt Ringstån type Rs65a. I følge tyske arkiver skal det ha blitt bygget to slike på Engnes, restene av den ene står ved kommandobunkersens. Inngangen består av betong med buet bølgeblikk i taket, mens interne rom i selve stillingen er sprengt slik at krigsminnet fremstår som en 3m dyp grop i bakken med endel forvridde betongelementer i og rundt. Diameter på restene er 4.5m x 3.5m.

KOM1941-009-025 Søkelys

Rektangulær plattform for montering av søkelys. Opprinnelig skal det ha vært to søkelys på kystfortet, men kun ett ble gjenfunnet. Plattformen har trolig holdt et 60cm Flak søkelys. Tyskerne opererte med to typer standard søkelys; 150 og 60 cm. flak.

KOM1941-009-026 Dekningsrom

Dekningsrom tilknyttet søkelys (enkeltminne 025). Fremstår som 3m dyp nedgravning rett sør for søkelyset. Tørrmurte vegger med tydelig markert inngang i vest.

KOM1941-009-027 Lager

Lager. Består av tørrmurte vegger, godt bevart og tydelig markert i terrenget. Dekningsrommet måler 2 x 3.5m med 1.5m høye vegger.

KOM1941-009-028 Skytterstilling

Rund nedgravning med dybde på 1m og diameter på 1m. Nærforsvarsstilling for maskingevær tilknyttet søkelys, flak og kanonstillin i nærområdet.

KOM1941-009-029 Dekningsrom

Gjengrodd dekningsrom av tørrmurt stein med oppkastede voller inntil bergvegg i vest. Måler 2.5m x 3.5m. Utydelig markert med mye bjørkekratt i selve tufta.

KOM1941-010 LAEN

Kom1941-010-001 Skytterstilling

Skytterstilling, rund i formen med tørrmurte vegger og gressdekte voller rundt. Diameter på 7m og dybde på 1m.

Kom1941-010-002 Skytterstilling

Skytterstilling, rund i formen med gressvokste voller rundt. Diameter på 4.5m og dybde på 1m.

Kom1941-010-003 Skytterstilling

Rund skytterstilling med noe bjørkekratt i. Tørrmurte vegger i nedgravning, stillingen er noe mindre enn de øvrige stillingene på Laen. Diameter på 2.5m og dybde på 1m.

Kom1941-010-004 Rektangulært lager eller dekningsrom.

Rektangulært lager eller dekningsrom med som måler 6m x 4.5m. Gravd inn i nord- sørgående bakkekant med en dybde på 1m.

Kom1941-010-005 Skytterstilling

Skytterstilling med løpegrav som leder opp til rund maskingeværstilling. Løpegraven er 1m bred og 1m. dyp med en lengde på 4.5m. Diameter på maskingeværstillingen er 4m, også denne er gravd ned i bakken og veggene forsterket med tørrmurte steiner hentet i området. Løpegangens vegger består av naturlig berg og gressvoller.

Kom1941-010-006 Gjengrodd lager

Lager som måler 4.7m x 3.5m Oval i formen, utydelig markert med bjørkekratt og høy vegetasjon i. Gravd ned i bakken og ligger inntil lite berg i vest. Dybde på 0.5m.

